

ISSN 3107-3328 (Print)
ISSN 3107-3336 (Online)

№ 4 (3)
2026

ҒЫЛЫМИ ИННОВАЦИЯЛАР

ғылыми журналы

От мудрости наставника — к достижениям исследователей.

Доктор педагогических наук, профессор Чекалева Надежда Викторовна
с исследователями, успешно завершившими обучение в аспирантуре ОмГПУ
под её научным руководством.

научный журнал

НАУЧНЫЕ ИННОВАЦИИ

scientific journal

SCIENTIFIC INNOVATIONS

eLIBRARY.RU

StrikePlagiarism.com
ORIGINALITY IS A VALUE

«ҒЫЛЫМИ ИННОВАЦИЯЛАР» ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «НАУЧНЫЕ ИННОВАЦИИ»
«SCIENTIFIC INNOVATIONS» SCIENTIFIC JOURNAL

Журнал 2025 жылдан бастап шығады

Журнал издаётся с 2025 года

The journal is published from 2025

Меншік иесі: «Неотехнология және қауіпсіздік ғылыми-зерттеу институты» ЖМ
Собственник: ЧУ «Научно-исследовательский институт Неотехнологий и Безопасности»
Owner: ChU «Research Institute of Neotechnology and Security»

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат
комитетінде тіркелген,
2025 жылы 4 қарашадағы № KZ06VPY00133490 куәлік
Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации и общественного
развития Республики Казахстан,
свидетельство №KZ06VPY00133490 от 4 ноября 2025 года.
The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information and Social
Development of the Republic of Kazakhstan, certificate
№ KZ06VPY00133490 dated November 4, 2025

Журнал тоқсан сайын шығарылады (жылына 4 рет)
Журнал издаётся ежеквартально (4 раза в год)
The magazine is published quarterly (4 times a year)

Редакцияның мекен-жайы: 150000, Қазақстан Республикасы, Солтүстік Қазақстан облысы,
Петропавл қаласы, Бостандық көшесі, 51
Адрес редакции: 150000, Республика Казахстан, Северо-Казахстанская область,
г. Петропавловск, ул. Бостандыкская, 51.
Editorial office: 150000, Republic of Kazakhstan, North Kazakhstan region,
Petropavlovsk, st. Bostandyk, 51

Журнал сайты: www.nii-ntb.com

E-mail: jornal@nii-ntb.com

Редакция телефоны: +7 (7152) 33-44-35, +7 778 569 19 61, +7 707 279 85 75

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Бас редакторлар / Главные редакторы / Chief editors

Логвиненко Денис Викторович, педагогика ғылымдарының кандидаты

Логвиненко Денис Викторович, кандидат педагогических наук

Denis Viktorovich Logvinenko, candidate of pedagogical sciences

Ғылыми редакторлар / Научные редакторы / Scientific editors

Мақажанова Жұлдыз Мақсұтқызы, философия докторы (PhD)

Макажанова Жулдыз Максutowна, доктор философии (PhD)

Makazhanova Zhuldyz Maksutovna, PhD

Редакциялық алқа / Редакционная коллегия / Editorial board

Чекалёва Надежда Викторовна, Ресей Білім беру Академиясының мүше-корреспонденті,

педагогика ғылымдарының докторы

Чекалёва Надежда Викторовна, член-корреспондент Российской Академии образования, доктор

педагогических наук

Chekaleva Nadezhda Viktorovna, corresponding member of the Russian Academy of education, doctor of

pedagogical sciences

Савинкин Виталий Владимирович, техника ғылымдарының докторы

Савинкин Виталий Владимирович, доктор технических наук

Savinkin Vitaly Vladimirovich, doctor of technical sciences

Жәмпейісов Ғазиз Нұрмұратұлы, философия докторы (PhD)

Жампеисов Газиз Нурмуратович, доктор философии (PhD)

Zhampeisov Gaziz Nurmuratovich, Ph.D

Сүлеймен Ерлан Мэлсұлы, химия ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD)

Сүлеймен Ерлан Мэлсұлы, кандидат химических наук, доктор философии (PhD)

Suleimen Erlan Melsuly, PhD in Chemistry

Шапашев Мұрат Асқарұлы, философия докторы (PhD)

Шапашев Мурат Аскарович, доктор философии (PhD)

Shapashev Murat Askarovich, Ph.D

Батаева Фроза Асанқызы, филология ғылымдарының кандидаты

Батаева Фроза Асановна, кандидат филологических наук

Bataeva Froza Asanovna, candidate of philology

Горковенко Людмила Александровна, экономика ғылымдарының кандидаты

Горковенко Людмила Александровна, кандидат экономических наук

Gorkovenko Lyudmila Aleksandrovna, Candidate of Economic Sciences

Кусаинова Айсұлу Әмірханқызы, *философия докторы (PhD)*
Кусаинова Айсұлу Амирхановна, *доктор философии (PhD)*
Kusainova Aisulu Amirkhanovna, *Ph.D*

Графикалық дизайнер / Графический дизайнер / Graphic designer

Дергалёва Наталья Владимировна,
Дергалёва Наталья Владимировна,
Dergaleva Natalia Vladimirovna,

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENTS

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ DIGITALIZATION AND INFORMATION TECHNOLOGY

- АТЫГАЕВ Ж. Ж.** Анализ применения искусственных нейронных сетей для прогнозирования задержек авиарейсов на основе метеорологических условий 9
- ТУМЕНОВ А. С., АТЫГАЕВ Ж. А.** Цифровая экосистема научно-издательской деятельности: модель интеграции участников и процессов на примере платформы qazpress 15

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ИННОВАЦИОННАЯ ПЕДАГОГИКА И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ INNOVATIVE PEDAGOGY AND EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

- АБИЛГАЛАМОВА К. К.** Қазақ тілін оқытуда кейс-технологияны қолдану: курсанттардың шешім қабылдау дағдылары мен қызметтік-жауынгерлік іс-әрекетке кәсіби даярлығын дамыту 29
- ANTSIBOR Y.** English as a means of developing a shared communicative space in a multicultural group of cadets 35
- АТЫГАЕВ Ж. А.** Индивидуализация научно-методического сопровождения преподавателей военного вуза на основе диагностики профессиональных затруднений 44
- ИМАНОВ А. К., АЛИБЕКОВ А. Т.** Оптимизация методов формирования оперативно-тактического мышления у будущих офицеров 58
- МАКНМЕТОВА А. Т., YESHTAEVA A. Z.** Innovative technologies for foreign language teaching at a military university as a means of developing professional competencies of future officers 68
- NURLYBAI D.** English language as a means of developing learners' communicative abilities in the system of modern education 80
- ЧЕКАЛЕВА Н. В., ЛОРЕНЦ В. В.** Мотивация и востребованность образовательных программ у абитуриентов педагогического университета с учетом показателей в практике наставничества 88

ШАКИРБАЕВА Ж. Д. Әскери жоғары оқу орнында жасанды интеллект құралдарын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері мен тәуекелдері 96

ҚОЖАМҰРАТ С. Н., МАКАЖАНОВА Ж. М. Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту: теориялық аспектілері 105

КЕШЕНДІ ҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫЛЫҚ
КОМПЛЕКСНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И УСТОЙЧИВОСТЬ
INTEGRATED SAFETY AND SUSTAINABILITY

ЖАУМИТОВА М. Д. Кадровая преемственность как фактор повышения эффективности подготовки специалистов в сфере мобилизационной подготовки 116

РЫСКУЛБЕКОВ А. И., ЖАМПЕИСОВ Г. Н. Жауынгерлік міндеттерді орындау кезінде жеке құрамның моральдық-психологиялық тұрақтылығы мәселелері 125

КОНВЕРГЕНЦИЯ ЖӘНЕ ПӘНАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
КОНВЕРГЕНЦИЯ И МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
CONVERGENCE AND INTERDISCIPLINARY RESEARCH

AGATAYEVA D. The didactic potential of captioned films and music videos for developing students' foreign language speaking skills 136

БЕКТИБАЕВА А. Н. Использование английских образных наименований человека в речи в современном мире 143

ИСКАКОВ Е. М., БЕКМАГАМБЕТОВ А. Н., ТУЛЕМБАЕВА А. Н., КАРМЫСОВА Г. А., ЖЕКСЕНБИНОВ Б. Н. Қарулы Күштердің имиджін нығайтуда ARMIA.KZ цифрлық сервисін пәнаралық қолдану 149

ӘОЖ: 373.3

ҒТАМР: 14.25.09

ҚОЖАМУРАТ С.Н.¹, МАКАЖАНОВА Ж.М.²

¹ студент, Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан. E-mail: sandugaskozamurat9@gmail.com

² философия докторы (PhD), профессор ассистенті, Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан. ORCID: 0000-0001-7107-278X, Scopus Author ID: 57211620554, E-mail: zhuldyzmakazhanova@gmail.com

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ: ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Андатпа. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығының төмен болуы мәселесі қарастырылады. Қазіргі білім беру жағдайында оқушының тек оқу материалын есте сақтауы немесе дайын тапсырманы орындауы жеткіліксіз. Маңыздысы – алған білімін күнделікті өмірде кездесетін нақты жағдайларда қолдана білуі. Осыған байланысты функционалдық сауаттылықтың мәні, оның негізгі бағыттары және бастауыш сынып оқушыларында қалыптасуына әсер ететін педагогикалық жағдайлар талданды. Зерттеу теориялық сипатта жүргізіліп, педагогика және психология саласындағы ғылыми еңбектерге, функционалдық сауаттылық туралы зерттеулерге және халықаралық білім беру құжаттарына талдау жасалды. Ғылыми әдебиеттерді талдау нәтижесінде функционалдық сауаттылықтың төмен болуы тек білім көлемінің аздығымен байланысты емес екені анықталды. Оның қалыптасуына оқушының білімді қолдану тәжірибесі, оқу тапсырмаларының өмірлік жағдайлармен байланысы, мұғалімнің сұрақ қою тәсілдері және оқушының өздігінен ойлануына мүмкіндік берілуі әсер етеді.

Түйінді сөздер: функционалдық сауаттылық, бастауыш сынып, оқу сауаттылығы, математикалық сауаттылық, өмірлік жағдаят, білімді қолдану, бастауыш білім

КОЖАМУРАТ С.Н.¹, МАКАЖАНОВА Ж.М.²

¹ Студент, Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева, Петропавловск, Казахстан. E-mail: sandugaskozamurat9@gmail.com

² доктор философии (PhD), ассистент профессора, Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева, Петропавловск, Казахстан. ORCID: 0000-0001-7107-278X, Scopus Author ID: 57211620554, E-mail: zhuldyzmakazhanova@gmail.com

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. В статье рассматривается проблема низкой функциональной грамотности учащихся начальных классов. В современных условиях образования недостаточно, чтобы ученик только запоминал учебный материал или выполнял стандартные задания. Важным результатом обучения является способность применять полученные знания в конкретных жизненных ситуациях. В связи с этим в статье рассматриваются сущность функциональной грамотности, ее основные направления и педагогические условия ее формирования у младших школьников. Исследование имеет теоретический характер и основано на анализе научных трудов по

педагогике и психологии, исследований функциональной грамотности и международных образовательных материалов. Анализ литературы показывает, что низкая функциональная грамотность связана не только с объемом усвоенных знаний, но и с недостаточным опытом их практического применения, особенностями учебных заданий и организации учебной деятельности. Особое внимание уделяется использованию жизненных ситуаций, межпредметных связей и самостоятельной деятельности учащихся.

Ключевые слова: функциональная грамотность, начальная школа, читательская грамотность, математическая грамотность, жизненная ситуация, применение знаний, начальное образование

KOZHAMURAT S.N.¹, MAKAZHANOVA Z.M.²

¹ student, Manash Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Kazakhstan. E-mail: sandugaskozamurat9@gmail.com

² PhD, Assistant Professor, , Manash Kozybayev North Kazakhstan university, Petropavlovsk, Kazakhstan. ORCID: 0000-0001-7107-278X, Scopus Author ID: 57211620554, E-mail: zhuldyzmakazhanova@gmail.com

DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS: THEORETICAL ASPECTS

Annotation. This article examines the problem of low functional literacy among primary school students. In modern education, it is not enough for a student only to remember educational material or complete a standard task. It is important for students to apply acquired knowledge in real-life situations. Therefore, the article analyzes the meaning of functional literacy, its main areas, and pedagogical conditions that influence its development in primary school students. The study is theoretical in nature and is based on an analysis of scientific works in pedagogy and psychology, research on functional literacy, and international educational materials. The analysis shows that low functional literacy is not determined only by the amount of knowledge acquired by a student. It is also related to the student's experience of applying knowledge, the connection of learning tasks with real-life situations, the teacher's questioning methods, and opportunities for independent thinking. The article also considers practical ways of improving functional literacy through situational, interdisciplinary and activity-based learning tasks.

Keywords: functional literacy, primary school, reading literacy, mathematical literacy, real-life situation, application of knowledge, primary education

Кіріспе.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының жетістігін тек оның қанша ақпарат білетінімен анықтау жеткіліксіз. Білімнің шынайы нәтижесі оқушы сол білімді түсініп, қажет жағдайда қолдана алған кезде байқалады. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде бұл мәселенің маңызы жоғары, себебі дәл осы кезеңде баланың оқу әрекетінің, ойлау тәсілдерінің және өздігінен әрекет ету дағдыларының негізі қалыптасады.

Функционалдық сауаттылық ұғымы білімді өмірде қолданумен тығыз байланысты. ЮНЕСКО-ның анықтамасында функционалдық сауаттылық адамның өз

ортасында тиімді әрекет ету үшін оқу, жазу және есептеу дағдыларын қолдана алу қабілетімен байланыстырылады [1]. Демек, сауаттылық тек мәтінді оқи алу немесе есеп шығара алу деңгейімен шектелмейді. Оның маңызды бөлігі – осы дағдыларды нақты жағдайда пайдалану.

Бастауыш сынып оқушылары үшін функционалдық сауаттылықты күнделікті қарапайым әрекеттерден байқауға болады. Мысалы, бала мәтінді оқып, оның негізгі ойын түсінуі, дүкендегі бағаны салыстыруы, уақытты дұрыс есептеуі, берілген ақпараттан қажетті мәліметті табуы немесе табиғи құбылысты түсіндіру үшін алған білімін қолдануы қажет. Бұл мысалдардың барлығы мектептегі білімнің өмірмен байланысын көрсетеді.

Зерттеушілердің еңбектерінде оқушының білімді дайын күйінде қабылдауы емес, оны өз әрекеті арқылы меңгеруі мен қолдануы маңызды екені көрсетіледі. Л.С. Выготский оқыту мен баланың ойлау дамуы арасындағы байланысты қарастырса [2], В.В. Давыдов дамыта оқыту теориясында оқушының оқу әрекеті мен теориялық ойлауын дамытуға ерекше мән береді [3].

Функционалдық сауаттылық мәселесін зерттеуде А.В. Хуторской оның білім нәтижесін нақты әрекетте қолдану жағына назар аударады [4]. Ал бастауыш мектепке арналған Н.Ф. Виноградова және әріптестерінің еңбегінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру оқу тапсырмаларын баланың тәжірибесімен байланыстыру қажеттігімен сабақтастырылады [5].

Осыған байланысты зерттеу мәселесі ретінде бастауыш сынып оқушыларының мектепте алған білімін күнделікті және жаңа жағдаяттарда қолдануда кездесетін қиындықтары қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығының төмен болу себептерін теориялық тұрғыдан талдау және оны дамытуға мүмкіндік беретін педагогикалық жолдарды анықтау.

Зерттеу міндеттері:

- 1) функционалдық сауаттылық ұғымының мәнін анықтау;
- 2) бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығына әсер ететін факторларды қарастыру;
- 3) функционалдық сауаттылықтың негізгі бағыттарын сипаттау;
- 4) білімді өмірлік жағдайда қолдануға кедергі келтіретін мәселелерді анықтау;
- 5) функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық тәсілдерді ұсыну.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы бастауыш сынып оқушысының функционалдық сауаттылығын тек жеке сауаттылық түрлерінің жиынтығы ретінде емес, білімді нақты жағдайда қолдануға мүмкіндік беретін өзара байланысты дағдылар жүйесі

ретінде қарастырудан көрінеді.

Материалдар мен әдістер.

Зерттеу теориялық сипатта жүргізілді. Зерттеу барысында функционалдық сауаттылық, бастауыш білім беру, оқушының оқу әрекеті және білімді қолдану мәселелеріне арналған ғылыми әдебиеттерге теориялық талдау жасалды. Сонымен бірге педагогика мен психология саласындағы еңбектердің негізгі тұжырымдары салыстырылды. Зерттеу әдістері ретінде теориялық талдау, салыстыру, жүйелеу, жинақтау және қорытындылау әдістері қолданылды.

Теориялық талдау арқылы функционалдық сауаттылықтың негізгі мазмұны анықталды. Салыстыру әдісі арқылы әртүрлі авторлардың білімді меңгеру және оны қолдану туралы көзқарастары қарастырылды. Жүйелеу барысында функционалдық сауаттылықтың негізгі бағыттары мен оған әсер ететін педагогикалық жағдайлар топтастырылды. Жинақтау негізінде бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуға қатысты авторлық қорытынды жасалды.

Зерттеу нәтижелері.

Зерттеу барысында функционалдық сауаттылықты түсіндіруде бірнеше өзара байланысты мәселе анықталды. Біріншіден, функционалдық сауаттылықты тек оқу, жазу немесе есептеу дағдысымен шектеуге болмайды. ЮНЕСКО түсінігінде функционалдық сауаттылық адамның күнделікті және қоғамдық өмірде сауаттылыққа байланысты әрекеттерді орындай алуымен сипатталады [1]. Осыдан функционалдық сауаттылықтың негізгі ерекшелігі – білім мен әрекеттің байланысында екенін көруге болады. Екіншіден, оқушының білімді білуі мен оны қолдана алуы бірдей нәтиже емес. Мысалы, оқушы математикалық амалдардың ережесін білуі мүмкін, бірақ нақты өмірлік есепте қай амалды қолдану керектігін анықтауда қиналуы ықтимал. Сол сияқты бала мәтінді дұрыс оқығанымен, мәтіндегі негізгі ақпаратты ажыратып, оны жаңа сұраққа жауап беру үшін қолдана алмауы мүмкін. Осы жағдайды шартты түрде «Бала біледі, бірақ қолдана алмайды» деген қарапайым тұжырыммен көрсетуге болады. Мұндағы мәселе баланың қабілетсіздігінде емес. Мәселе оқу барысында білімді түрлі жағдайда қолдануға жеткілікті мүмкіндік берілмеуінде болуы мүмкін. Үшіншіден, функционалдық сауаттылықтың қалыптасуына оқу тапсырмаларының мазмұны тікелей әсер етеді. Егер тапсырмалардың басым бөлігі тек ережені қайталауға, дайын алгоритм бойынша жұмыс жасауға бағытталса, оқушының өздігінен шешім қабылдау мүмкіндігі шектеледі.

А.В. Хуторской функционалдық сауаттылықты білімді белгілі бір нәтижеге жеткізетін құрал ретінде қарастырады және оны құзыреттіліктермен байланыстырады [4]. Бұл көзқарас функционалдық сауаттылықтың жай ғана білім

қоры емес, әрекет барысында байқалатын қабілет екенін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушысының функционалдық сауаттылығын бірнеше негізгі бағыт бойынша қарастыруға болады:

- оқу сауаттылығы;
- математикалық сауаттылық;
- жаратылыстану-ғылыми сауаттылық;
- ақпараттық және цифрлық сауаттылық;
- қаржылық сауаттылықтың бастапқы элементтері;
- коммуникативтік сауаттылық.

Бұл бағыттар бір-бірінен бөлек қалыптаспайды. Математикалық тапсырманы орындау кезінде оқушы алдымен мәтінді түсінуі, қажетті ақпаратты анықтауы, салыстыруы және содан кейін математикалық амал орындауы мүмкін.

Сондықтан функционалдық сауаттылықты пәнаралық байланыспен бірге қарастыру маңызды. Н.Ф. Виноградова, М.И. Кузнецова, В.Ю. Романова бастауыш мектеп жағдайында функционалдық сауаттылықты дамыту мәселесі ретінде [5], ал Ж.М. Макажанова, Д.С. Асакаева, Ф.А. Батаева бұл үрдісті оқушылардың алған білімдерін оқу жағдайында ғана емес, күнделікті өмірде және практикалық міндеттерді шешу барысында қолдана алу қабілеті ретінде қарастырады [6]. Бұл еңбектің мазмұны бастауыш сынып оқушысының оқу әрекетін оның жас ерекшелігіне және практикалық тәжірибесіне сәйкес ұйымдастырудың маңызын көрсетеді. Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту білімді өмірлік тәжірибемен байланыстыруды, пәнаралық ықпалдастықты және алынған білімді практикалық жағдаяттарда қолдануға бағытталған оқу әрекетін жүйелі ұйымдастыруды талап етеді.

Сонымен қатар И.А. Зимняяның педагогикалық психологияға қатысты еңбегінде оқыту нәтижелері білімді меңгерумен қатар әрекет пен дағдының қалыптасуымен байланысты қарастырылады [7]. Бұл функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушының белсенді әрекетінің қажеттілігін түсіндіреді. Б.А. Тұрғынбаеваның еңбегіндегі педагогикалық шығармашылық мәселелері де мұғалімнің оқушыны дайын жауапқа емес, ізденуге бағыттауының маңызын түсінуге мүмкіндік береді [8].

Осы теориялық тұжырымдарды жинақтай келе, бастауыш сынып оқушысының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды мынадай бірізді әрекет арқылы көрсетуге болады:

БІЛУ → ТҮСІНУ → ҚОЛДАНУ → ТАЛДАУ → БАҒАЛАУ → ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУ → ЖАҢА ЖАҒДАЙДА ҚОЛДАНУ.

Функционалдық сауаттылықтың төмен болуына әсер ететін негізгі факторларды да бірнеше топқа бөлуге болады.

Бірінші фактор – теориялық білімнің басымдығы. Оқушы ережені жаттап алғанымен, оның қай кезде және не үшін қолданылатынын түсінбеуі мүмкін.

Екінші фактор – өмірлік жағдайлардың оқу тапсырмаларында аз қолданылуы. Оқушы көбіне оқулықтағы стандартты тапсырмалармен жұмыс істесе, жаңа жағдаятқа бейімделу қиындайды.

Үшінші фактор – оқушының өздігінен шешім қабылдау мүмкіндігінің аз болуы. Егер сабақта барлық әрекетті мұғалім айтып берсе, оқушы дайын алгоритмге үйреніп қалуы мүмкін.

Төртінші фактор – сұрақтардың сипаты. Тек «Не?», «Қашан?», «Қанша?» деген сұрақтармен шектелу баланың ойлауын толық дамытуға жеткіліксіз. «Неліктен?», «Қалай ойлайсың?», «Басқа жолмен шешуге бола ма?», «Егер жағдай өзгерсе не болады?» сияқты сұрақтар оқушыны талдауға және өз ойын негіздеуге бағыттайды.

Бесінші фактор – пәнаралық байланыстың жеткіліксіздігі. Өмірдегі жағдайлар бір ғана пәннің шеңберінде болмайды. Сондықтан функционалдық сауаттылықты қалыптастыру кезінде бірнеше пән бойынша алған білімді байланыстыру қажет.

Функционалдық сауаттылықтың төмен болуы мәселесін тек оқушының оқу үлгерімімен байланыстыру дұрыс емес. Оқушының бағасы жақсы болуы мүмкін, бірақ бұл оның кез келген білімді өмірде еркін қолданатынын толық білдірмейді. Л.С. Выготскийдің еңбектерінде баланың ойлауы мен тілінің дамуы оқу үдерісімен тығыз байланыста қарастырылады [2]. Бұл бастауыш сынып оқушысына тек дайын білім берумен шектелмей, оның ойлауын, түсіндіруін және өз ойын жеткізуін дамыту қажет екенін көрсетеді. В.В. Давыдовтың дамыта оқыту теориясында оқу әрекеті оқушының ойлауын дамытуға бағытталуы керек екені көрсетіледі [3]. Осы тұрғыдан қарағанда функционалдық сауаттылықты дамыту үшін оқушыға дайын жауапты беруден гөрі, мәселені өздігінен талдауға мүмкіндік берген дұрыс.

Дж. Дьюи білім беруді өмірлік тәжірибемен байланыстыра қарастырған. Оның еңбегінде оқу мен тәжірибенің байланысы маңызды орын алады [9]. Бұл идея қазіргі функционалдық сауаттылық мәселесі үшін де маңызды. Себебі бала мектепте алған білімін өмірде қолдануды үйренуі үшін оқу тапсырмалары оның нақты тәжірибесіне жақын болуы қажет. Ж. Пиаже баланың ойлауының жас ерекшелігіне байланысты дамитынын көрсеткен [10]. Сондықтан бастауыш сыныпта берілетін функционалдық тапсырмалар баланың жасына сәйкес, түсінікті және нақты болуы керек. Тым күрделі тапсырма оқушының қызығушылығын төмендетуі мүмкін, ал өте қарапайым тапсырма жаңа ойлау әрекетін талап етпейді. Б. Блумның оқу мақсаттарын жүйелеуге арналған таксономиясы да білімді меңгеру деңгейлерінің біртіндеп

күрделенуін түсіндіруге мүмкіндік береді [11]. Осы тұрғыдан бастауыш сыныптағы тапсырмалар тек білімді еске түсірумен шектелмей, түсіну, қолдану, талдау және бағалау әрекеттеріне біртіндеп көшуі қажет.

Функционалдық сауаттылық мәселесін талдауда халықаралық зерттеулер де маңызды [6]. Алайда PISA зерттеулерінің негізгі нысаны 15 жастағы оқушылар екенін ескеру қажет. Сондықтан оның нәтижелерін бастауыш сынып оқушыларына тікелей қолдану дұрыс емес. PISA материалдары функционалдық сауаттылықтың жалпы білім беру жүйесіндегі маңызын түсіндіретін кеңірек контекст ретінде ғана қарастырылуы мүмкін [12].

Талқылау.

Осы зерттеу нәтижелерін жинақтай отырып, функционалдық сауаттылықты дамытуда мұғалімнің рөлі ерекше екенін айтуға болады. Мұғалім сабақ барысында оқушыға тек «дұрыс жауапты» тапқызуға емес, сол жауапқа қалай келгенін түсіндіруге, өз шешімін дәлелдеуге және білімін жаңа жағдайда қолдануға мүмкіндік беруі қажет. Математика сабағында жай ғана «есепті шығар» деген тапсырманың орнына дүкендегі сатып алу, уақытты жоспарлау, жол ұзақтығын анықтау сияқты өмірлік жағдаяттарды қолдануға болады. Ана тілі немесе әдебиеттік оқу сабақтарында мәтінді оқытып қана қоймай, оқушыдан мәтіндегі ақпаратты күнделікті өмірмен байланыстыруды сұрауға болады. Жаратылыстану сабақтарында табиғи құбылыстарды жаттатудан гөрі, олардың бала өміріндегі көріністерін талдатуға болады. Мұндай тапсырмалар оқушының білімін әртүрлі жағдайға ауыстырып қолдануына мүмкіндік береді.

Сонымен бірге функционалдық сауаттылықты қалыптастыру бір ғана сабақтың немесе бір ғана пәннің міндеті емес. Ол бастауыш білім берудің барлық кезеңінде біртіндеп қалыптасатын дағды ретінде қарастырылуы керек.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін бірнеше педагогикалық бағытты ұсынуға болады.

1. Өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмаларды көбейту. Тапсырма оқушының күнделікті өмірімен байланысқан кезде білімді қолданудың мағынасы анық болады (ақша санау, уақытты есептеу, қажетті ақпаратты табу, мәтін бойынша шешім қабылдау, табиғи құбылысты түсіндіру сияқты тапсырмалар тиімді).

2. Бір тапсырманы бірнеше жолмен орындауға мүмкіндік беру. Оқушының бір ғана дұрыс алгоритмге тәуелді болып қалмауы үшін тапсырманы әртүрлі жолмен шешуге мүмкіндік берген жөн. Бұл баланың өз шешімін түсіндіруіне жағдай жасайды.

3. Ашық сұрақтарды қолдану: «Неліктен?», «Қалай дәлелдейсің?», «Басқа жолы бар ма?», «Егер жағдай өзгерсе ше?», осы сұрақтар оқушыны ойлануға және өз пікірін негіздеуге бағыттайды.

4. Пәнаралық тапсырмаларды енгізу. Бір тапсырмада оқу, математика және жаратылыстану элементтерін байланыстыру оқушыға білімнің өзара байланысын түсінуге мүмкіндік береді.

5. Оқушының өздігінен жұмыс жасауын қолдау. Мұғалім барлық әрекетті өзі түсіндіріп бермей, оқушыға белгілі бір шешімді өздігінен табуға мүмкіндік жасауы қажет.

6. Қателерді тек нәтиже ретінде емес, оқу мүмкіндігі ретінде қарастыру. Оқушының қате жауабын бірден түзетіп қоядан бұрын, оның неліктен қателескенін анықтау маңызды. Бұл оқушының өз әрекетін талдауына мүмкіндік береді.

7. Қолдану деңгейіндегі тапсырмаларды жүйелі түрде беру. Функционалдық сауаттылық бір сабақта қалыптаспайды. Сондықтан білімді өмірлік жағдайда қолдануға бағытталған тапсырмалар жүйелі түрде берілуі қажет.

Қорытынды.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығының төмен болуы қазіргі білім беру үшін маңызды мәселелердің бірі. Оның негізгі себебін тек оқушының білім деңгейінің төмендігінен іздеу дұрыс емес. Функционалдық сауаттылықтың қалыптасуы оқу тапсырмаларының мазмұнына, мұғалімнің оқыту тәсіліне, оқушының белсенділігіне және алған білімін тәжірибеде қолдану мүмкіндігіне де байланысты.

Зерттеу нәтижесінде функционалдық сауаттылықты оқушының білімді түсініп, оны нақты және жаңа жағдаяттарда орынды қолдана алу қабілеті ретінде қарастыруға болады. Бұл қабілет оқу сауаттылығы, математикалық сауаттылық, жаратылыстану-ғылыми сауаттылық, ақпаратпен жұмыс істеу және коммуникация сияқты бірнеше бағыттың өзара байланысы арқылы қалыптасады.

Бастауыш сынып кезеңінде оқушыға дайын ақпаратты жаттатумен қатар, оны қолдануға жағдай жасау маңызды. Осы мақсатта өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар, проблемалық сұрақтар, пәнаралық байланыс, өздігінен шешім қабылдау және өз ойын дәлелдеу жұмыстары жүйелі қолданылуы қажет.

Жалпы алғанда, функционалдық сауаттылықты дамытудағы негізгі бағытты «білімді меңгеру – білімді түсіну – білімді қолдану – жаңа жағдайда шешім қабылдау» жүйесі арқылы көрсетуге болады. Бұл жерде басты назар оқушының қанша ақпарат білетініне емес, сол білімді қай жерде және қалай қолдана алатынына аударылады.

Болашақ зерттеулерде бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын нақты тапсырмалар арқылы диагностикалау, оның жеке бағыттарын салыстыру және тиімді педагогикалық әдістердің нәтижелілігін тәжірибелік тұрғыдан зерттеу маңызды.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. UNESCO Institute for Statistics. Functional literacy // UNESCO UIS Glossary. – Montreal: UNESCO Institute for Statistics.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования. – Москва; Ленинград: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.
3. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва: ОПЦ «ИНТОР», 1996. – 541 с.
4. Хуторской А.В. Что такое функциональная грамотность // Народное образование. – 2023. – №1. – С. 57-64.
5. Виноградова Н.Ф., Кузнецова М.И., Романова В.Ю. и др. Функциональная грамотность младшего школьника: книга для учителя / под ред. Н.Ф. Виноградовой. – Москва: Вентана-Граф, 2018. – 286 с.
6. Макажанова Ж.М., Аскаева Д.С., Батаева Ф.А. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда мектепшілік қосымша білім берудің маңыздылығын анықтау // Қарағанды университетінің хабаршысы. Педагогика сериясы. 2025. Т. 30. № 4 (120). С. 159-170.
7. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – Москва: Логос, 2000. – 384 с.
8. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. – Алматы, 2007. – 236 б.
9. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. – New York: Macmillan, 1916. – 434 p.
10. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge & Kegan Paul, 1950. – 182 p.
11. Bloom B.S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: David McKay, 1956.
12. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework: Reading, Mathematics and Science. – Paris: OECD Publishing, 2019.

REFERENCES:

1. UNESCO Institute for Statistics. Functional literacy. UNESCO UIS Glossary.
2. Vygotsky L.S. Myshlenie i rech': psikhologicheskie issledovaniya. Moscow; Leningrad: Sotsekgiz, 1934. 324 p.
3. Davydov V.V. Teoriya razvivayushchego obucheniya. Moscow: OPC "INTOR", 1996. 541 p.

4. Khutorskoy A.V. Chto takoe funktsional'naya gramotnost'. Narodnoe obrazovanie, 2023, no. 1, pp. 57–64.
5. Vinogradova N.F., Kuznetsova M.I., Romanova V.Yu. et al. Funktsional'naya gramotnost' mladshego shkol'nika: kniga dlya uchitelya. Ed. by N.F. Vinogradova. Moscow: Ventana-Graf, 2018. 286 p.
6. Makazhanova Zh.M., Askaeva D.S., Bataeva F.A. Oqushylardyn funktsionaldyq sauattylygyn damytuda mektepishilik qosymsha bilim berudin manyzdylygyn anyqtau [Determining the Importance of In-School Additional Education in Developing Students' Functional Literacy]. Karagandy universitetinin khabarshysy. Pedagogika seriyasy, 2025, vol. 30, no. 4(120), pp. 159–170.
7. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psikhologiya. 2nd ed., revised and enlarged. Moscow: Logos, 2000. 384 p.
8. Turgynbayeva B.A. Ustazdyq shyǵarmashylyq. Almaty, 2007. 236 p.
9. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan, 1916. 434 p.
10. Piaget J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge & Kegan Paul, 1950. 182 p.
11. Bloom B.S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay, 1956.
12. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework: Reading, Mathematics and Science. Paris: OECD Publishing, 2019.

Баспаға 30.09.2026 ж. 60x84/8 форматында қол қойылды
Офсеттік басып шығару. Офсеттік қағаз. Шығыс. Л. 11 б.п.

Таралымы 500 дана

Баспахананың мекен-жайы: 150000, Қазақстан Республикасы, Солтүстік Қазақстан облысы,
Петропавл қаласы, Бостандық көшесі, 51
«Неотехнология және қауіпсіздік ғылыми-зерттеу институты» ЖМ

Подписано в печать 30.09.2026 г. Формат 60x84/8

Печать офсетная. Бумага офсетная. Уч.-изд. Л. 11 п.л.

Тираж 500 экз.

Адрес типографии: 150000, Республика Казахстан, Северо-Казахстанская область, г.

Петропавловск, ул. Бостандыкская, 51

ЧУ «Научно-исследовательский институт Неотехнологий и безопасности»

Signed for printing in 30.09.2026. Format 60x84/8

Offset printing. Offset paper. Academic edition L. 11 p.p.

Circulation 500 copies

Printing house address: 150000, Republic of Kazakhstan, North Kazakhstan region, Petropavlovsk, st.

Bostandyk, 51

PI «Research Institute of Neotechnology and Safety»

